

3. Макаренко А.С. Педагогические сочинения: В 8 т. – М., 1983 – 1986.
4. Макаренко А.С. Собрание сочинений: В 4 т. – М.: Правда, 1987.
5. Павлова М.П. Педагогическая система А.С. Макаренка. – М.: Высшая школа, 1972.
6. Фролов А.А. Организация воспитательного процесса в практике А.С. Макаренка / Под ред. В.А. Слостенина и Н.Э. Фере. – Горький: ГГПИ им М. Горького, 1976.

УДК 37.064.2:37.017.92(045)

**О.В. Хаустова**  
КЗ “ЗОППО” ЗОР

## **ПРОБЛЕМА ОСОБИСТОСТІ ТА КОЛЕКТИВУ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ДУХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПЕДАГОГА**

*У статті розглядається роль духовного потенціалу вчителя у взаємодії з особистістю й учнівським колективом. На основі ідей А. Макаренка визначено спрямованість взаємодії на виховання щасливої дитини, невимушеність і непомітність впливу на учнівський колектив, вправлення вчителя у толерантності, повазі і вимогливості, розвиток його духовних якостей і здібностей, створення духовних традицій і гуманних стосунків.*

*In this article author examined the role of teacher's spiritual potential in cooperation with personality and school collective. On the basis of A. Makarenko's ideas determined orientation of education of happy child, teacher's imperceptibility of influence on student's collective, training of teacher in tolerance, respect and demand, development of his spiritual internals and capabilities, creation of spiritual traditions and human relations in a school collective.*

Наукові пошуки в царині способів ствердження верховної цінності особистості, її свободи і реалізації духовного потенціалу в сучасному суспільстві обумовлені наростанням духовної кризи. Розкриття духовного потенціалу особистості природньо впливає на розвиток громади, нації, людства. Особливої уваги потребує духовний потенціал педагога як суб'єкта виховуючих стосунків з особистістю і дитячим колективом. Це зумовлює **актуальність дослідження** взаємодії особистості й колективу в контексті розвитку духовного потенціалу педагога.

**У попередніх дослідженнях** розглянуто окремі аспекти визначеної проблеми. Взаємовідносини між особистістю і колективом, їх виховне значення досліджували видатні педагоги минулого – К. Ушинський, П. Блонський, С. Шацький, А. Макаренко, В. Сухомлинський. Проблеми колективу й особистості піднімають видатні педагоги сучасності Ш. Амонашвілі, Б. Бим-Бад, Н. Щуркова.

Гуманістичний, духовний рівень спілкування педагога з вихованцями досліджують В. Білоусова, О. Бондаревська, М. Вайновська, А. Добрович, А. Мудрик, Т. Сущенко. Довіру, взаєморозуміння, близькість контактуючих сторін, співчуття, співпереживання, співучасть, згоду у стосунках педагога і дитини підкреслюють М. Аванесов, В. Галузинський, В. Коротов, Р. Лобаревська, М. Обозов, І. Страхов й ін.

Однак недостатньо висвітленою залишається проблема взаємодії педагога з особистістю і колективом школярів на засадах самовиразу його духовного потенціалу. Тому мета статті – розкрити особливості самореалізації й розвитку духовного потенціалу педагога у процесі взаємодії з особистістю і колективом школярів.

У сучасному педагогічному процесі духовний потенціал вчителя є основою реалізації однієї з основних функцій освіти – збереження і трансляції духовних цінностей у суспільстві. Базуючись на підході Т. Сущенко до визначення сутності педагогічного процесу як взаємного духовного збагачення педагогів і дітей в умовах сприятливого психологічного клімату взаємовідносин, загальної діалогічної культури, інтелектуальної співтворчості, ми розглядаємо розвиток духовного потенціалу педагога як завдання найбільшої значущості.

Ми впевнені, що розвиток духовного потенціалу педагога невідривно пов'язаний з його взаємодією зі шкільним колективом і особистістю. Саме у духовній взаємодії відбуваються глибинні трансформації, вправління у ствердженні духовних цінностей, самоактуалізація духовних здібностей і здатностей. Проблема особистості й колективу знайшла своє відбиття у працях великого педагога А. Макаренка. Розгляд його ідей є необхідним для розкриття зазначеної проблеми.

У свій час А. Макаренко зауважив на необхідності введення занять, які б заповнили вакуум, що утворився в духовній сфері дітей після відміни викладання “Закону Божого”. Він бачив ці заняття як бесіди з теорії моралі, поведінки, вирішення моральних проблем [2, 83]. На нашу думку, такі бесіди необхідні і в сучасній школі. Однак, необхідною умовою їх ефективності є розвинений духовний потенціал учителя.

Ідеалом педагога А. Макаренко вважав професіонала, який здатний розкрити дитині духовні багатства суспільства, виховувати так, “щоб вона

була не тільки прекрасним працівником, не тільки добрим громадянином, але щоб вона була щасливою людиною” [4, 198]. У сучасній науці питанням виховання щасливої дитини опікується феліксологія. Уміння виховувати щасливу людину передбачає здатність педагога самому бути щасливим, не зважаючи на обставини, інших людей, стосунки з ними. Це розкриває першу вимогу до духовного потенціалу педагога у взаємодії з колективом і особистістю.

Виходячи з твердження А. Макаренка про необхідність установлення взаємин з дітьми на засадах людяності, любові, поваги й вимогливості, ми вважаємо актуалізацію духовного потенціалу педагога важливим засобом розвитку гуманних стосунків школярів.

У працях Б. Ананьєва, О. Бодальова, Б. Ломова й ін. розглядається механізм побудови педагогом стосунків з вихованцями: прояв особистісних характеристик, пізнання людьми дійсності q один одного (комунікативна функція спілкування), організація взаємодії (інтерактивна функція), формування певного емоційного та поведінкового відгуку на дійсність у процесі взаємовпливу людей (перцептивна функція). Ці функції набувають духовного забарвлення у процесі духовного саморозкриття педагога у спілкуванні з особистістю і дитячим колективом.

На нашу думку, суттєвим для розвитку духовного потенціалу педагога у процесі стосунків з особистістю і колективом є соціальний інтерес (Social interest), який, за А. Адлером, надає повноцінності, конструктивності життєвому стилю, соціальним взаєминам, проявляється як співпереживання й усвідомлення спільних цінностей, почуття зв'язаності й родинності як із усім людством, так і з життям в цілому.

Актуалізація духовного потенціалу педагога, на нашу думку, відбувається у процесі його духовного самовираження в атмосфері відвертості, відкритості, розкриття максимальних можливостей, духовних здібностей і вищих почуттів; сприяє гармонізації особистості всіх учасників взаємодії, їх духовному зростанню, перетворенням внутрішнього світу. Гармонійність і духовність вчителя у процесі взаємодії з особистістю і колективом знаходить природній вияв у його інтонаціях, міміці, пантоміміці, жестах і позах, мові, естетичному виборі слів, у духовному змісті висловлювань, педагогічному оптимізмі, апелюванні до

вищих духовних можливостей іншого, духовній інтерпретації житєвих явищ, міжособистісних стосунків. Органічність духовного самовияву вчителя обумовлює непомітність і невимушеність впливу на особистість і колектив, на чому наполягав А. Макаренко. Саногенне мислення вчителя з розвиненим духовним потенціалом відображує його позитивне, одухотворене сприйняття світу, яке він творчо презентує дітям у своїх духовних вчинках, здійснює закономірний вплив на формування у школяра ціннісного ставлення до людини. Саме духовний потенціал педагога є передумовою виховання творчої, духовно зрілої особистості у шкільному колективі.

Привертає увагу думка А. Макаренка про необхідність для особистості “вправляння у поведінці”, для якого “колектив – гімнастичний зал” [3, 173]. У цьому контексті вирішення проблемних ситуацій, міжособистісних конфліктів може стати цінним досвідом для педагога, вправлянням у ствердженні духовних цінностей, у розвитку вміння любити людину за будь-яких обставин, здійснювати покарання без негативних почуттів, а з відчуттям любові.

Ми переконані, що взаємодія педагога з особистістю і колективом, яка супроводжується міжособистісними проблемами, залежно від способу їх вирішення, можуть активізувати або гальмувати духовний розвиток особистості. Кожна проблемна ситуація несе в собі можливість духовного розвитку для педагога. Так, в ускладнених стосунках педагог навчається пробачати, розвиває терплячість, цілеспрямованість; навчається приймати власні недоліки, співпрацювати, іти на компроміс, бути творчим; навчається співчуття та поваги до оточуючих за умови будь-якого ставлення до себе; розвиває відвагу й оптимізм, наполегливість і силу; навчається виправляти власні помилки, розвиває почуття власної гідності, самодостатність у ситуації неприйняття. Досвід успішного подолання випробувань сприяє духовному розвитку [5]. Негативний досвід за умов його глибокого осмислення є також цінним для педагога, сприяє чіткому визначенню існуючих проблем, перспектив у духовному розвитку.

Вирішення проблемних ситуацій впливає не тільки на розвиток духовного потенціалу педагогу, а й розвиває духовний потенціал дитячого й педагогічного колективу. За теорією А. Макаренка, розвиток колективу

пов'язаний із подоланням протиріч між колективом і окремими особистостями, які випереджують у своєму розвитку вимоги колективу або навпаки, відстають від них; між загальними й індивідуальними перспективами; між нормами поведінки колективу і нормами, що стихійно утворюються; між окремими групами учнів з різними ціннісними орієнтаціями. Отже, у діяльності педагога проблемні, конфліктні, кризові ситуації мають сприйматися як можливість для підняття рівня розвитку духовного потенціалу особистості й колективу на новий рівень.

У розвитку й реалізації духовного потенціалу значущим є ставлення А. Макаренка до естетики як важливого фактора розвитку дитини. Ствердження естетичних цінностей у стосунках з колективом і особистістю здійснює істотний вплив на духовний потенціал.

Цікаву паралель можна провести між умовами розвитку колективу й умовами розвитку духовного потенціалу особистості. Крім вирішення проблем і розвивального естетичного впливу, значної ваги, на думку А. Макаренка, для розвитку колективу набувають традиції. З іншого боку, духовний розвиток особистості починається з наслідування і створення духовних традицій.

У своїх працях А. Макаренко розвивав ідею домінування інтересів колективу над інтересами особистості, особливо у випадках, коли особистість виступає проти інтересів колективу, які апріорі є високо моральними. Проведемо порівняння з постулатами християнства. На засадах цієї релігії людина має узгодити свої інтереси з інтересами інших, але на основі любові до ближнього, до Бога, а не абстрактних норм. Ми вважаємо, що в духовному самовияві педагога любов має переважати прагнення стверджувати етичні, естетичні цінності й інше. Існуючі моральні колізії мають вирішуватися педагогом на засадах глибокої любові до людини, яка стоїть вище інших ідеалів і цінностей.

На провідних ідеях А. Макаренка базуються такі способи вияву духовного потенціалу педагога у взаємодії з учнівським колективом і особистістю, як:

- спрямованість на розкриття здібностей, інтересів, потреб, творчого потенціалу дітей, визнання унікальності, неповторності дитини;

- повага до особливостей дитини разом з відповідальністю та вимогливістю;
- забезпечення свободи вибору дитиною світоглядних поглядів, її незалежності від поглядів педагогів, адміністрації;
- створення системи гуманних стосунків, піклування про внутрішні та зовнішні проблеми вихованців;
- забезпечення свободи особистості в колективі за умов функціонування певних обмежень;
- надання дитині можливості досвіду відповідальності;
- постійний рух, спільна добротворча діяльність і творчість у колективі [1, 65].

На основі аналізу ідей А. Макаренка щодо проблеми особистості й колективу, ми можемо зробити **висновки** щодо педагогічної взаємодії на основі саморозкриття духовного потенціалу вчителя.

Розуміння педагогічного процесу як взаємного духовного збагачення педагогів і дітей в умовах сприятливого психологічного клімату взаємовідносин, загальної діалогічної культури, інтелектуальної співтворчості (за Т. Сущенко) вимагає перегляду вимог до педагога, його духовного потенціалу.

Теоретичною основою розвитку духовного потенціалу педагога можуть виступати висновки А. Макаренка про особистість і колектив, їх взаємодію. Так, заслуговують на увагу його положення про необхідність заповнення вакууму в духовній сфері дітей, спрямованість на виховання щасливої дитини на засадах людяності, любові, поваги й вимогливості, створення і дотримання традицій.

В умовах взаємодії з дитячим колективом і особистістю створюються умови для самореалізації та розвитку духовного потенціалу педагога. Духовний самовияв педагога сприяє духовному розвитку учнівського колективу й учня.

Розв'язання конфліктних ситуацій на засадах любові до дитини вимагає від педагога значних духовних зусиль, є постійним випробуванням, що сприяє розвитку духовного потенціалу педагога за умови свідомого ставлення й роботи над собою.

**Перспективою подальших досліджень є висвітлення можливостей післядипломної педагогічної освіти у процесі розвитку духовного потенціалу педагога.**

### ЛІТЕРАТУРА

1. Красовицький М.Ю. На власні очі. Проблеми морального виховання учнів у теорії і практиці вітчизняної та американської педагогіки. – К.: Нью-Йорк: Пед. думка, 1998. – 160 с.
2. Макаренко А.С. Вибрані педагогічні твори. Статті, секції, виступи. – К.-Харків: Радянська школа, 1947. – 284 с.
3. Макаренко А.С. ФД-1: Повість // Твори. – К., 1953. – Т. 2.
4. Макаренко А.С. Вибрані педагогічні твори. Статті, лекції, виступи / За загальн. ред. Е.Н. Мединського та І.Ф. Свядковського. – К. – Харків: Радянська школа, 1947. – 284 с.
5. Долгая Н.В. Виховання духовності старшокласників засобами молодіжної музичної субкультури: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. – Криворізький державний пед. ун-т. – Кривий Ріг. – 2006. – 176 с.

УДК 37.035 (73)

**А.В. Чернякова**  
Сумський державний  
педагогічний університет

### РОЗВИТОК ІДЕЇ УЧНІВСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ А.С. МАКАРЕНКА В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ США

*У статті проаналізовано досвід втілення ідеї учнівського самоврядування А.С. Макаренка через упровадження автономного шкільного менеджменту у школах США. Автор характеризує вплив програми автономного шкільного менеджменту (SBM) на активізацію суб'єктної позиції учнів у школі на прикладі діяльності експериментальних освітніх закладів США, основними елементами які є: самоврядування, конституція колективу (правила і режим) і дисципліна.*

*The article is devoted to the analysis of the school based management in the United States as an introduction of the idea of the Collective pupil's authorities was represented by Anton Makarenko. The characteristics of innovation schools as "Community of Justice", "Community of Caring" content are analyzed.*

**Постановка проблеми.** Розробка проблеми самоврядування учнівського колективу на сучасному етапі є надзвичайно актуальною. А.С. Макаренко був одним з перших педагогів, хто в теорії та практиці запропонував модель демократичної організації життя колективу важковиховуваних підлітків, основними елементами якої є: учнівське самоврядування, конституція колективу (правила і режим) і дисципліна [1, 149]. Сьогодні учнівське самоврядування як чітка система, спосіб організації життя колективу та засіб розширення діапазону спільної